

Ilona Miezīte

Rakstniecības un mūzikas muzejs

VIĻA PLŪDOŅA PERSONĪBAS ATSPULGI RAKSTNIECĪBAS UN MŪZIKAS MUZEJA MATERIĀLOS

REFLECTIONS ON THE PERSONALITY OF VILIS PLŪDONS IN THE MUSEUM OF LITERATURE AND MUSIC COLLECTION

Ilona Miezīte, Rakstniecības un mūzikas muzeja Krājuma izpētes nodaļas mākslas eksperte, *Mg. phil.* Patlaban norit promocijas process humanitāro zinātņu doktora grāda iegūšanai Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē. Pētnieciskās intereses: latviešu rakstniecības klasika, reliģiski filozofiskie motīvi literatūrā, muzeja priekšmetu pētniecība.

E-pasts: ilona.miezite@rmm.lv

Kopsavilkums

Raksts veltīts Viļa Plūdoņa (dz. Lej(e)nieks, 1874–1940) apjomīgajai kolekcijai Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā (ap 3200 eksemplāru). Tajā izsekots, kā muzeja priekšmeti atspoguļo dzejnieka mūža gaitu, personības savdabību un radošos procesus. Plūdoņa autobiogrāfiskajās piezīmēs atrodamas spilgtas bērnības dienu ainas. Baltijas Skolotāju semināra gadus ataino Roberta Klaustiņa (1875–1962) atmiņu manuskripts par Plūdoni ar titullapas stūrī redzamu piezīmi: “Nav publicējams.” Tajā iezīmēts kolorīts topošā dzejnieka portretējums, atklājot arī viņa personības negatīvās šķautnes. Saglabājušās Plūdoņa pārdomas par viņa radošajiem principiem un daiļrades metodēm, kas aizsāktas jau pirmajā jaunā skolotāja darbavietā Liezērē. Vētrinos meklējumu gadus Rīgas posmā raksturo gan dokuments par alimentu maksātspēju, gan poēma prozā “Fantāzija par puķēm”. Muzejā ir tās manuskripts Plūdoņa sievas rokkrastā ar autora labojumiem. Pašai dziedzīgā Elfrīda Plūdone (dz. Melbārde, 1885–1982) pārrakstījusi daudzus dzejnieka sacerējumus. Vēlākie materiāli atspoguļo Plūdoņa dzīvi un personību brieduma gados: viņa rūpes par lielo ģimeni un dzimtajām Lejenieku mājām, skolotāja darbu, attieksmi pret dabu, sabiedriskajiem procesiem, garīgiem jautājumiem. Konstantīna Karuļa (1915–1997) atmiņas “Skolotājs Plūdons” iezīmē pretrunīgu personību. Krājumā ir arī piemiņas lietas, kas veidojušas dzejnieka neatkārtājamo stilu un dzīves vidi. No plašā materiālu klāsta izcelti tie, kas atklāj mazāk zināmus Plūdoņa darbības un personības aspektus. Bet viņa kolekcija muzejā noteikti piedāvā arī daudz citu pētniecības iespēju.

Raksturvārdi: Rakstniecības un mūzikas muzejs, muzeja priekšmeti, Vilis Plūdons, latviešu rakstniecības klasika, rakstnieku biogrāfijas.

Summary

The article is devoted to the extensive collection on Latvian author Vilis Plūdons (b. Lejenieks, 1874–1940) in the archives of the Museum of Literature and Music (about 3200 items). It reveals how the objects in the museum reflect the poet's life, personality and creative processes. Plūdons' autobiographical notes contain vivid scenes of his childhood days. His years at the Baltic Teachers' Seminary are depicted in a manuscript of the memoirs of Robert Klaustiņš (1875–1962) about the writer, with a note in the corner of the title page: 'Not for publication.' It draws a colourful portrait of the fledgling poet, also revealing the negative sides of his personality. Plūdons' reflections on his creative principles and methods which he already started developing at his first job as a young teacher in Liezēre have also been preserved. The turbulent years of self-exploration during the Riga phase are characterized in a document on insolvency related to child support and a prose poem "Fantasy about Flowers". The museum has the manuscript of the poem, handwritten by Plūdons' wife, including the author's corrections. Elfrida Plūdone (née Melbārde, 1885–1982) selflessly rewrote many of the poet's works. Later materials reflect Plūdons' life and personality in his more mature years: his care for his large family and his native Lejenieki home, his work as a teacher, his attitude towards the natural environment, social processes and spiritual issues. The memoir of Konstantīns Karulis (1915–1997) titled "Plūdons the Teacher" reveals a contradictory personality. The collection also contains artifacts that have played a part in forming the poet's unique style and environment. Among the wide range of materials, the article highlights lesser-known aspects of Plūdons' work and personality, while his collections at the museum offer many more research opportunities.

Keywords: Museum of Literature and Music, museum objects, Vilis Plūdons, Latvian classical literature, authors' biographies.

Ievads

Šogad Latvijā tiek atzīmēta Viļa Plūdoņa (dz. Lej(e)nieks,¹ 1874–1940) 150 gadu jubileja. Dzejnieks ir iemantojis stabilu vietu latviešu rakstniecības klasikā kā izcilu liroepikas darbu autoru, dzejas formas meistaru, bērnu literatūras izkopēju, jaunu krāsu ienesēju dzimtenes dabas skaistuma atklāsmē un patriotiskas stājas apliecinātājs. Interese par viņa daiļradi rosina vēlmi tuvāk iepazīt arī dzejnieka dzīvi un personību. Jaunas iespējas šajā jomā paver nepublicētie avoti. Raksta mērķis ir iepazīstināt ar Plūdoņa personības atklāsmi Rakstniecības un mūzikas muzeja materiālos, skatot to viņa biogrāfijas faktu kontekstā.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā ir apjomīga V. Plūdoņa kolekcija – ap 3200 eksemplāru. Muzejā ir nonākusi lielākā daļa no

dzejnieka plašā personiskā arhīva. Vairums ir rokraksti – dzejoļi, uzmetumi, piezīmes. Ir arī dokumenti, fotogrāfijas, vēstules, piemiņas lietas. V. Plūdoņa bibliotēkas grāmatas atspoguļo viņa intereses. Dzejnieka portreti, vēstules, notis skaņdarbiem, kas tapuši ar viņa tekstiem, glabājas arī citās kolekcijās. Šie daudzveidīgie materiāli ļauj izsekot Plūdoņa mūža gaitai, atspoguļo viņa savdabīgo personību, kā arī radošos procesus.

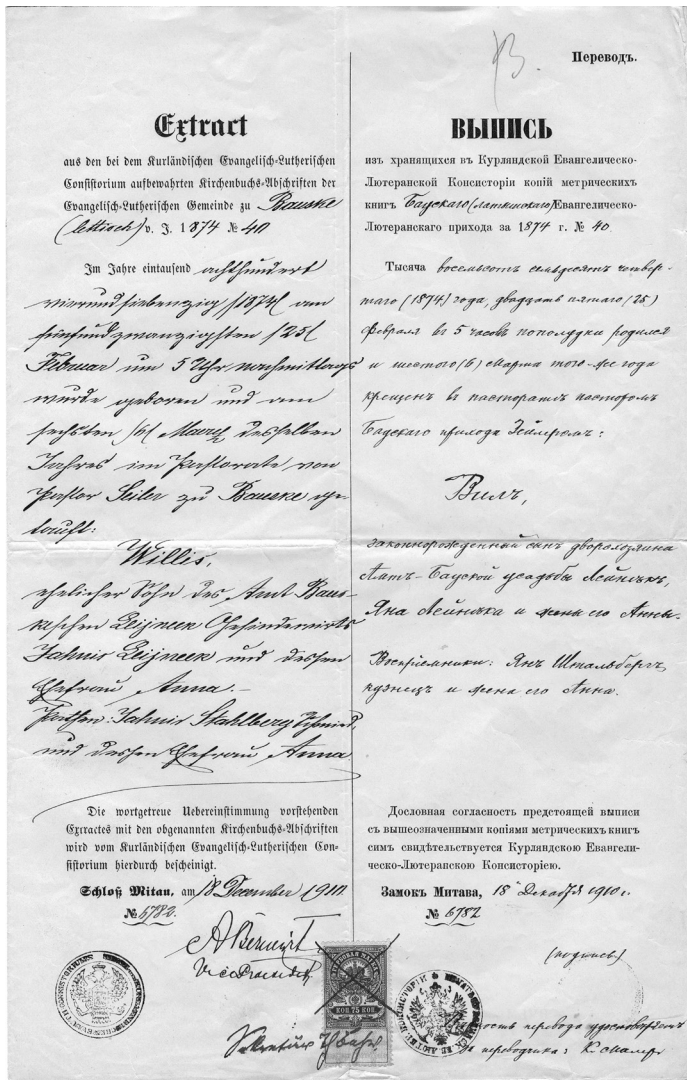
Bērnības gadi

Muzejā glabājas dzimšanas apliecība vācu un krievu valodā, kas apstiprina, ka Jāņa Lejnieka (1838–?) un viņa sievas Annas (dz. Dūklava, 1845–1895) ģimenē 1874. gadā dzimis dēls Vilis.²

Dzejnieka rokrakstu vidū ir 20. gs. 20.–30. gados rakstīti bērnības atmiņu uzmetumi. Iecere veidot turpinājumu grāmatiņai "Mazā Anduļa pirmās bērnības atmiņas" (pirmizdevums 1901) gan nav realizējusies. Plūdons šajās piezīmēs ir atklāti raksturojis savus

¹ Dzejnieks pats lietojis formu "Lejenieks", bet tā laika oficiālajos dokumentos parasti rakstīti "Lejnieks". Tolaik par vienotu uzvārdu un nosaukumu rakstību arī dokumentos daudz nerūpējās. 1922. gada janvārī savu dzejnieka pseidonīmu Plūdons pieņēma par oficiālu uzvārdu, pārejot tajā ar visu ģimeni, ko apliecina dokumenti muzeja krājumā.

² RTMM 38988.

1. attēls. V. Plūdoņa dzimšanas apliecība. RTMM 38988

vecākus. Viņš atceras brālēna Viļa Olava-Plutes (1867–1917) vārdus par māti Annu: “Ar daļas cietējas nimbu sejā.”³ To paskaidro tēvam vel-tītais apraksts. Tēvs bijis “kaislīgs zvejnieks un bitenieks, bet vēl kaislīgāks kāršu spēlmanis un biljarda sitējs, brammanīgs uzdzīvotājs, jautrs triecējs un joku plēsējs ..”⁴ Materiālie apstākļi, kā vairākumam tā laika latviešu bērnu, bija pie-ticīgi. Vienīgie našķi – āboli, burkāni un cepti

zirņi. Vakaros taupības dēļ bez vajadzības nav dedzināta lampa.⁵ Māte agri palikusi viena ar trīs dēliem.

Tomēr bērnības atmiņas kopumā ir gaišas, jo zēns tuvinieku lokā juties milēts. Dzejnieks uzrunā sevi kā bērnu: “Nāk prātā tās klusās, saulainās dienas tēva mājās, kad viss smar-žoja, pa logu plūda istabā ziedoņsaules gaisma .. Tu sēdēji pie loga, nododamies savam sirdsdarbam. Nāk atmiņā arī labā māte, miļā

³ RTMM 39014.

⁴ Turpat.

⁵ RTMM 38932.

2. attēls. V. Lej(e)nieks 1892. gadā. RTMM p114770

vecmāmuļa un jūs, mani mīļie brāļi un bērni-
bas draugi, kas jūs esat izklīduši pa pasauli.⁶
Ar sirdsdarbu, protams, domāta lasīšana un
rakstīšana. Plūdons neatceras, ka kādreiz ne-
būtu pratis peldēt un lasīt. Abas šīs lietas viņam
esot bijušas jau iedzimtas.⁷ Atceroties pirmos
soļus rakstniecībā, dzejniekam raksturīgā aug-
stā pašapziņa savienojas ar labdabīgu humoru
un spēju par sevi arī pasmaidīt: “Kā stāvējuši
debess spīdekļi pie manas dzimšanas – nezinu.
Bet ka es dienās būšu pats spīdekļis pie mūsu
rakstniecības debesīm, to sāku apzināties jau
ļoti agri. Arī mana māte pravietoja man, ka
es dienās būšot skrīveris. To viņa zilēja pēc
maniem izcilu stāvošiem aizausēs kauliņiem,
jo aiz tiem varēšot labi aizbāzt spalvas kātu.”⁸
Kad Vilis vēl negājis skolā, viņš jau “izdevis”
avīzi “Reiznieks”. Tajā bijis pašs sacerēts fantas-
tisks stāsts un pirmais līroepiskais sacerējums
“Matrožu cīņa ar valzivim”: “Gan tie sita, gan
tie dūra, / Tomēr pretim turas tās.”⁹ Pusaudža
gados Vilis kādu laiku dzīvojis pie mātes brāļa

“Dūkļavās”. Lauku darba ikdiena viņam šķitu-
si nomācoši pelēka un vienmuļa, mierinājumu
viņš meklējis lasīšanā, fantāzijā un tautas pasa-
ku pierakstīšanā.¹⁰

Skolotāju seminārā

Tālākie materiāli saistāmi ar laiku, kad Vilis
Lej(e)nieks mācījās Baltijas Skolotāju seminārā
Kuldīgā (1891–1895). Iespējams, savā pirmajā
fotogrāfijā viņš redzams 1892. gadā, pēc izskata
vēl lauku zēns pelēkas vadmalas uzvalkā.¹¹

Muzeja krājumā ir ļoti interesants rok-
raksts – apjomīgs literatūrpētnieka, folklorista
un rakstnieka Roberta Klaustiņa (1875–1962)
atmiņu manuskripts par Plūdoni ar titullapas
stūrī redzamu piezīmi: “Nav publicējams.”¹²
R. Klaustiņš ir V. Plūdoņa kursabiedrs insti-
tūtā, pēc tam ilgus gadus abi uzturējuši drau-
dzīgus kontaktus, bet mūža nogalē nonākuši
konfliktā un līdz dzejnieka nāvei nav vairs tiku-
šies. Atmiņas tādēļ piesātinātas ar zināmu aiz-
vainojumu. Tajās vairāk akcentētas dzejnieka

⁶ RTMM 38932.

⁷ RTMM 38930.

⁸ RTMM 38932.

⁹ RTMM 39014.

¹⁰ RTMM 39014.

¹¹ RTMM p114770.

¹² RTMM 71314.

personības negatīvās šķautnes, kā arī sniegta jūtīga un subjektīvi interpretēta informācija par viņa privātās dzīves peripetijām, tādēļ nav jābrīnās, ka pats autors uzskatījis šo rakstu par nepublicējamu.

Muzejā glabājas arī īsāks, publicēšanai domāts atmiņu variants, taču tas ir ievērojami neizteiksmīgāks.¹³ Tomēr par semināra laiku un kopīgām jaunības dienām šis “nepublicējamās” atmiņas nebūt nav tikai negatīvas. R. Klaustiņš stāsta, ka iestājeksāmenos viņi ar Plūdoni bijuši vienīgie, kas grūto Ivana Turgeņeva (*Ivan Segeevich Turgenev*, 1818–1883) darba diktātu (protams, krievu valodā) uzrakstījuši bez nevienas kļūdiņas. Tomēr tie ir izglītības rusifikācijas laiki, un valsts stipendiju saņem krievu kursanti, kuru zināšanas daudz vājākas.

Atmiņās iezīmēts kolorīts topošā dzejnieka portretējums: “Tumīgs, labi mitis zengaliešu saimniekdēls, straujš, atsaucīgs, atjautīgs, Plūdons mums, citiem, rokpeļņu dēliem, šķīta it kā aristokrāts. Iespaidu .. vēl pavairoja nenoteicams iekšējs saltums, atturība, kas reizēm skaudīgi zibsnīja šķīlos sāņu skatos, ko mēdza uzvest klusam vērotājam .., kad nākamais dzejnieks parkā vai lielajā zālē vērsimīgi staigāja turp un atpakaļ šķītamā vientulībā.”¹⁴ Pašapzinīgs, apdāvināts vairāk par visiem, mācības seminārā Vilis veicis kā rotaļādami. Tādēļ daudz laika palicis pašmācībai. Tomēr audzēkņu slepenajos pašdarbības pulciņos viņš nepiedalījies, dzīvojis vairāk savā pasaulē. Semināra bēniņos vecā ceļojumu čemodānā viņam bijušas noslēptas iemīļotās dzeju grāmatas, kuras arī daži biedri varējuši apskatīt. Vistuvākā topošajam dzejniekam tolaik bijusi vācu lirika, īpaši Frīdrihs Šillers (*Johann Christoph Friedrich von Schiller*, 1759–1805); no krieviem viņš vispirms milējis Mihailu Ļermontovu (*Mihail Jur'evich Lermontov*, 1814–1841), bet no latviešu dzejniekiem cienījis Ausekli (1850–1879). Turpretim Andrejam Pumpuram (1841–1902) pārmetis neizstrādātu, paviršu formu. Kā ziņāms, V. Plūdons pats lielu vērību pievērsis tieši dzejas formas izkopšanai, kurā sasniedzis lielu meistarību.

Pašmācība audzēkņiem nepieciešama jo vairāk tāpēc, ka semināra oficiālā programma tolaik bija visai šaura, lai neveicinātu tautskolotājos dumpīgas idejas. Izņēmums – mūzika, kuras mācīšanai skolotāju semināros 19. gadsimtā pievērstā liela vērība, jo pamatskolā tolaik vienam skolotājam bija jāspēj mācīt visus priekšmetus, arī mūziku. Vairākums apguvuši divus mūzikas instrumentus, visbiežāk vijoli un ērģeles, bet Vilis spēlējis vēl arī klavieres un mežragu. Iemācīties spēlēt mūzikas instrumentu dzejniekam bijis bērnības sapnis: “Sapņoju par to, ka iemācišos skaisti spēlēt vijoli. Māte gulēs. Dzimumdienas ritā skaistām vijološkanām to modināšu.”¹⁵ Tādēļ nav jābrīnās par dedzību, ar kādu dzejnieks pievērsies instrumentu spēlei. R. Klaustiņš atceras, ka Plūdons, aizrautīgi spēlējams vijoli, “tik vērsimīgi dancināja lociņu, ka bez smiekliem to nevarēja skatīt.”¹⁶ Muzeja krājumā glabājas V. Plūdonom piederējusi neliela toņdakša jeb kamerdakša, ar kuru viņš, vadīdams mūzikas nodarbības pamatskolēniem, uzdevis toni.¹⁷

Plūdonom piemītusi kāda īpatnība – stundām ilgi sacerēdams dzejoļus, viņš nespējis mierīgi nosēdēt uz vietas, bet, sava temperamenta dzīts, staigājis uz priekšu un atpakaļ cietiem soļiem, lepmi paceltu galvu, rokas ritmā vēcinādams. Dažkārt, nevienu neredzēdams, auļojis no viena klases kakta otrā. Bet it sevišķi milējis pastaigas laukā. Kuldīgas parka malā bijis augsts smilšu valnis, kuru viņš vakaros bieži “kapājis” saviem enerģiskajiem “dzejas soļiem”.¹⁸ Biedriem tas, protams, šķitis komiski, bet sevi apcelt viņš vis nepieļāvis: “Ja biedram uznāca naiza vāro sapņotāju paķircināt, atdarinot viņa cēlošanos, tam draudēja smagas apvainotā dūres. Līdz kautiņam lieta nemēdza nonākt: pietika nerātnim nikns šņāciens un drauds...”¹⁹

Šo staigāšanas paradumu dzejnieks saglabājis visu mūžu. Kad V. Plūdons jau dzīvojis Rīgā, R. Klaustiņš viņu apmeklējis un pārsteigumā ieraudzījis istabas krāsotā grīdā izberztu baltu,

¹³ RTMM 38171.

¹⁴ RTMM 71314.

¹⁵ RTMM 38920.

¹⁶ RTMM 71314.

¹⁷ RTMM 51576.

¹⁸ RTMM 71314.

¹⁹ Turpat.

likumainu celiņu no viena loga līdz otram. Tas līcis viņam iesaukties: “Kāds nevaldāms kumeļš tev kārtīgā telpā pakaviem izspārdījis nodriskāto grīdu?”²⁰ Plūdons ar sev raksturīgo pašapziņu atbildējis, sērīgi smaidīdams: “Šaurais loks manu nevaldāmo dzejas jūsmu mēms liecinieks: katrs solis, kas klusumā izskanējis, cieti iekaldināts dzejas vārsnās; tās mirdamas vairs nemirs.”²¹ Tādi celiņi grīdā izberzti visos dzīvokļos, kur vien dzejnieks dzīvojis, bet Lejenieku māju apkaimē vēlāk izveidojušās vairākas taciņas, uz kurām pēc tam gadiem ilgi zāle neaugusi.

Muzeja krājumā ir dažas lekciju pierakstu un konspektu burtnīciņas no semināra laika. Acīmredzot taupības nolūkos tās ir paša gatavotas, ar diegu sašujot kopā pārlocītas papīra loksnes. Starp V. Plūdoņa dokumentiem muzejā ir arī viņa Baltijas Skolotāju semināra diploms ar atzīmju sarakstu. Sekmes ir ļoti labas, vairumā priekšmetu – augstākā atzīme.²²

Meklējumu gadi

Saglabājušās V. Plūdoņa pārdomas par viņa radošajiem principiem un daiļrades metodēm, kas aizsāktas jau pirmajā skolotāja darbavietā Liezērē 1897. gadā. Jaunais dzejnieks izsaka trāpīgu spriedumu par cilvēka dzīves virspusi un dziļākajiem slāņiem, kurus saredzēt ir mākslinieka uzdevums: “Pavirši acis uzmetot uz kaut kāda cilvēka dzīvi, mums tā šķietas tik kaila, tik vienmuļīga, tīri it kā tur nebūtu vielas ne par naga melnumu priekš dzejas: .. no rīta ceļas, nomazgājas, paēd (vai varbūt paliek arī bez ēšanas), aiziet darbā, strādā, vakarā pārnāk mājās, paēd atkal un vai nu vēl ko izdara, vai liekas uz auss.”²³ Taču šis skats ir ierobežots: “Jo katra cilvēka dzīvi var pielīdzināt kamolam. Kamolā mēs redzam tik to kārtu, kas ārpusē, bet no ārpusē vien mēs nevaram pateikt, no kādas krāsas un vielas dzijām sastāv kamola iekšiene. To mēs tikai varam pateikt, ja kamolu atritinām .. Rakstniekam jānāk redzēt cilvēka

dzīvi nevis kā *satītu*, bet *attītu* kamolu. [Izcēlums autora – I. M.]”²⁴

Tomēr lauku ciematu pelēcīgā ikdiena neapmierina dzejnieku. Muzeja krājumā glabājas uzmetums par ienākšanu Rīgā. Tas varētu būt arī nepabeigta stāsta sākums, jo vēstītājs ir drukātavas korektors. Nav ziņu, ka V. Plūdons būtu strādājis drukātavā. Taču tēlojumā neapšaubāmi atspoguļojas arī autora paša pārdzīvojumi: “Mūžīgā vienmuļība uz zemēm man palika nepanesama. Nospriedu braukt uz Rīgu, šo mūsu piekrastes dzīvības centru, kur straujāki sit dzīvības pulss un mutuļiem šļācas sadzīves asinis. Vārdam “Rīga” piemīt priekš manis jau sensenis kaut kas, kas uzbur un valdzina, saista un kairina visus prātus .. Es iebraucu ar pēcpusdienas vilcienu no meža ciemata, cīruļu dziesmām ausis un viņņojošām rudzu druvām vēl priekš acīm. Uz perona nokāpjot, mani pārņēma patīkami apskurbinošs uztraukums, ka šķītos nevis ejam, bet lidojam ..”²⁵ Bet lielpilsēta sagaida stāstījuma varoni gaužām neviesmīlīgi. Viņš par pieciem rubļiem noirē istabiņu, kas paša vēstītāja vērtējumā vairāk atgādina vistu būdu, nevis cilvēka mitekli, un, badu ciezdams, dzīvo no sapņiem par mākslu.

Tā sākas vētrainie meklējumu gadi, kas Rīgas posma sākumā noved arī greizos ceļos, tomēr dzejnieks vēlāk izcīna pilnīgu, kaut grūti nākušu uzvaru pār uzdzīves kārdinājumiem. Muzejā saglabājies dokuments apliecina V. Plūdoņa vēlmi izvairīties no rūpēm par savu pirmdzimto dēlu Tāļivaldi (1902–1940). Šķirtā sieva Otilija Lejeniece (dz. Kuča, 1882–1961) iesniegusi tiesā alimentu pieprasījumu. Tādēļ sameklēti divi liecinieki, ka Vilim Lejeniekam nepieder nekāds īpašums, turklāt viņš gatavojas precēties ar Elfrīdu Melbārdi (prec. Lejeniece, Plūdone, 1885–1982), tādēļ nevar pabalstīt savu dēlu.²⁶ Cik zināms, tiesa tomēr piespriedusi alimentus maksāt. Interesanti, ka alimenti pieprasīti vienīgi Tāļivaldim, bet jaunākais dēls Emīls (1903–1940), tobrīd pusgadu vecs, dokumentā nav minēts. Varbūt taisnība Klaustiņam,

²⁰ RTMM 71314.

²¹ Turpat.

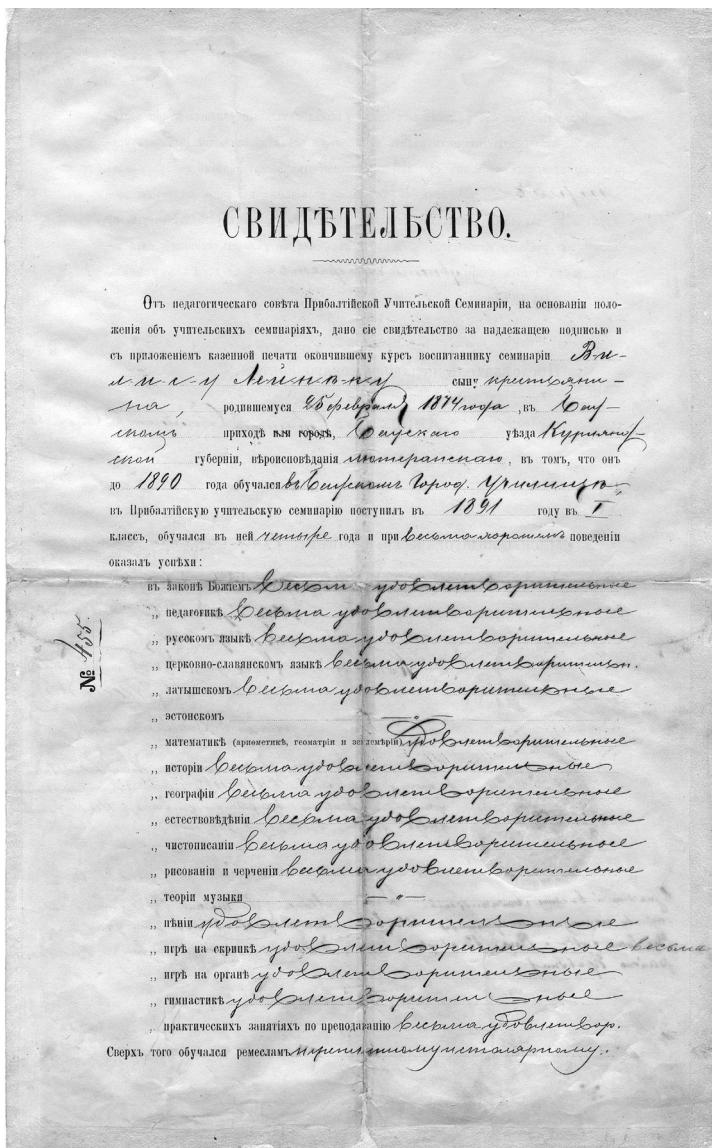
²² RTMM 39529.

²³ RTMM 30.192.

²⁴ RTMM 39192.

²⁵ RTMM 39056.

²⁶ RTMM 39630.

3. attēls. V. Plūdoņa Baltijas Skolotāju semināra diploms. RTMM 39529

ka šis bērns nav bijis Plūdoņa dēls.²⁷ Tomēr muzejā ir arī dzejnieka testaments, sastādīts

Bauskā 1921. gadā. Tajā viņš novēlējis 5% ieņēmumu no pirmo Kopoto rakstu izdevuma, ja tādi tiks izdoti, saviem dēliem no pirmās laulības Emilam un Tāļivaldim, ja tie būtu vēl dzīvi.²⁸ Pēdējā piezīme nav lieka, zinot, ka abi atrodas Padomju Krievijā, kur vēlāk gājuši bojā represijās īsi pirms dzejnieka nāves. Katrā ziņā testamentā viņš Emīlu atzinis par savu dēlu.

²⁷ Otilija Lejeniece 1904. gadā apprecējās ar Jēkabu Čiči-Cicu (1889–1940), tādēļ Emīls, iespējams, varētu būt viņas otrā vīra dēls. Tomēr Emīla meita filoloģe Karina Degtjara [Degtjar] ir rakstījusi dzeju krievu valodā, saistot šo vēlmi tieši ar savām dzimtas saknēm. Sk.: Livzemnieks 1984.

²⁸ RTMM 39599.

29 28.

Debeš gal ferne, bet ferne mirsļ augstā Un felti-
 tās suaiņnes turas pē truholoinas ferne. Lihgo!
 Go ul ferne ir ferne, un ferne ir dšchwiba, bet
 dšchwiba laiflas ^{mešes un pē gētas} faulē un debeš, Lihgo!
 Tadekl, gēshan pē ferne, juhs, suaiņšonu firdis!
Gēshan pē ferne, juhs, faulēdwehšels! Lihgo!
 Pems upnaku maits, ku pēhšlas wiš vants, —
Mehs, ferne bešoni, lai kopā ar ferne gēshannes, gē-
jam, šidojam, dejam un ušgawiljam:
Lihgo! Lihgo! Lihgo!...
 x Lihgo! x
 + + Lihgo!

No karcešes pēpēšči šohi ledairiā gruhšfirdibā?
 No kam šehis asilais turššums firdi, šmagans un
 ošpēdšahans, nenā lihna šagraba gais?
 Waj juhs jau bešgat no manis, jāutras
 gawibs? — Bešgat! bešgat! balta deerrastaurini, uš
 šaulainanām waetam, pē laimiganceem laudšim!
 Pē manis jums naw palokarna waeta. Pē manis
 jums dšchwib war ušbrant maits...
 šin dšchwib wašapwachat man tawis un šluf.
Kluf, tawšchš un waetulušs

4. attēls. Lappuse no poēmas prozā “Fantāzija par puķēm” manuskripta (E. Plūdones rokrakstā, ar autora labojumiem). RTMM 39478(29)

Tādējādi alimentu pieprasījuma mīkla paliek līdz galam neatminēta.

Liecības par šo tumšo dzīves posmu sastopamas arī V. Plūdoņa daiļradē. Spilgtākā no tām ir poēma prozā “Fantāzija par puķēm” (pirmpublicējums 1903). Muzejā ir tās rediģētais manuskripts Elfrīdas Plūdones rokrakstā ar autora labojumiem.²⁹

²⁹ RTMM 39289.

Brieduma gadi

V. Plūdoņa otrā laulība, kas noslēgta 1904. gada 11. jūlijā, ir veiksmīga. Pirmos deviņus gadus dzejniekam ar sievu Elfrīdu bērnu nav. Tad piedzimst meita Vaida (prec. Šīle, 1913–1989), pēc tam seko vēl septiņi bērni. V. Plūdons bijis ļoti stingrs, bet vienlaikus gādīgs tēvs. Viņš pierakstījis vecāko bērnu amizantos izteicienus. Piemēram, mazā Vaida ieteikusi redišiņiem dot krējumu, lai

5. attēls. V. Plūdons “Lejenieku” dārzā. RTMM 89948

ātrāk aug lieli.³⁰ Dzejnieka piezīmēs vairākkārt ietvertas lielās sāpes, ko viņš pārdzīvojis, zaudējot meitiņu Ilizanu (1923–1924). Tas rosina uz pārdomām par dvēseli, arī drūmām eksistenciālām izjūtām: “Mēs, nelaimīgie Visuma putekliša fenomenī...”³¹

Pēc mātes nāves V. Plūdoņa dzimtās mājas “Lejenieki” pāriet svešās rokās. Neilgi pirms Pirmā pasaules kara viņš mājas neizdevīgi atpērk; prieks par iespēju atkal staigāt bērnības vietās viņam ir nozīmīgāks par materiāliem apsvērumiem. Kara gados gan mājas atkal jāpamet. Šo grūto laiku dokumentē uz sīkām lapiņām rakstītās piezīmes par kara darbību, kas mijas ar dzeju krājuma *Via Dolorosa* (1918) uzmetumiem.³² Toties pēc Latvijas valsts nodibināšanas dzejnieks ik vasaru pavada

“Lejeniekos”. Vairākos fotoattēlos viņš redzams “Lejeniekos” ar ģimeni un viesiem.³³

Muzeja krājumā ir fotoattēli ar “Lejenieku” skatiem 20. gs. 20.–30. gados. Vairākos attēlos redzamas vietas, kas guvušas spilgtu māksliniecisku iemiesojumu Plūdoņa daiļradē: Anduļa liepa un slavenā “zaķišu pirtiņa”.³⁴

Draudzes nodokļa kvīts rāda, ka V. Plūdons palicis Bauskas draudzes loceklis.³⁵ Apjomīga dokumentu kopa liecina par ilgo un sarežģīto tiesas procesu tā saucamajā kopganību sadalīšanas un kapsētas lietā.³⁶ Zemes reformā starp apkaimes mājām sadalītas kopganības, kas cara laikā izmantotas kopīgi. Kaimiņi nolemj dāvināt Bauskas draudzei katrs pa divām trim pūrviētām zemes, lai ierīkotu jaunu kapsētu, jo vecajā nav vairs vietas apbedījumiem. Taču

³⁰ RTMM 39012.

³¹ RTMM 38853. Ieraksts 21.04.1924.

³² RTMM 38683.

³³ RTMM 38291, 38292.

³⁴ RTMM 39748, 38273, 71392.

³⁵ RTMM 38873.

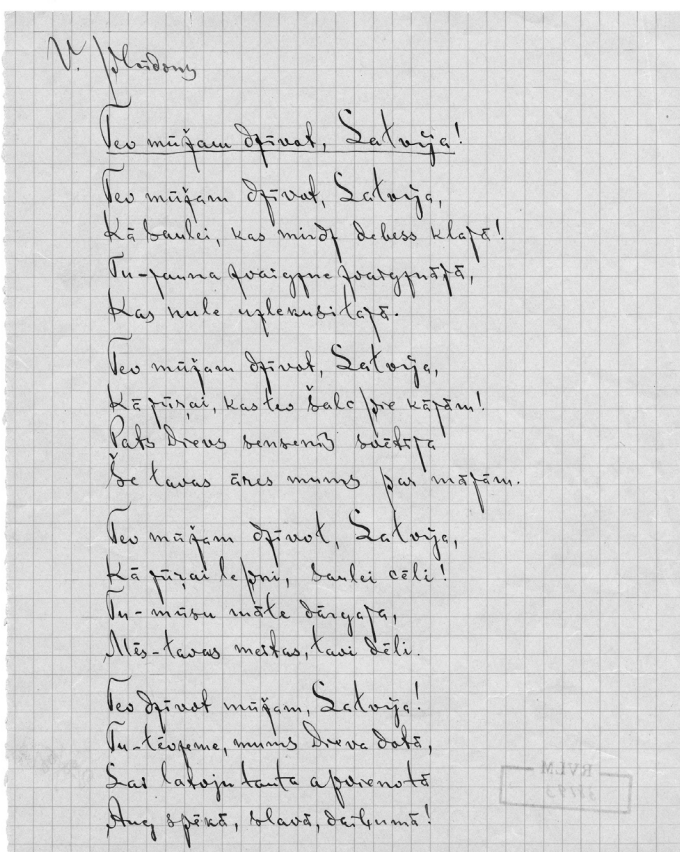
³⁶ RTMM 39640–39701.

6. attēls. V. Plūdons ar ģimeni un viesiem "Lejenieku" mežmalā. RTMM 38291

7. attēls. V. Plūdons (1. rindā trešais no labās puses) kolēģu rakstnieku vidū. RTMM 366689

8. attēls. Dzejolis “Tev mūžam dzīvot, Latvija!” autora rokrakstā. RTMM 38193

viens kaimiņš nepiekrīt dāvināšanai un grip vairāk zemes dabūt sev. Pārējie vēršas tiesā, cīnīdamies par savām dāvinājuma tiesībām, un jaunā Salēnu kapsēta galu galā tiek ierīkota. Vēlāk tā pārdēvēta par Plūdoņa kapsētu.

V. Plūdons nav ļoti aktīvs dalībnieks dažādos rakstnieku un mākslinieku saietos, tomēr nav arī stāvējis gluži nomaļus. Muzejā ir viņa biedra karte Latviešu mākslinieku klubā.³⁷ Vienā no fotoattēliem viņš redzams savas paudzes rakstnieku vidū, pieminot 1905. gada notikumus.³⁸

Kā zināms, V. Plūdons visu mūžu strādājis arī par skolotāju, lai uzturētu prāvo ģimeni, kaut gan par savas dzīves galveno uzdevumu

vienmēr uzskatījis rakstnieka darbu.³⁹ Krāju mā glabājas literatūrvēsturnieka un valodnieka Konstantīna Karuļa (1915–1997) atmiņas “Skolotājs Plūdons”.⁴⁰ Iestājies 1. vidusskolā, K. Karulis ļoti priecājies, ka viņa klases audzinātājs būs apbrīnotais dzejnieks. Bet direktors par to pasmējies, lai nespriežot pēc dzejas. Zēns vēribu vispirms pievērs lielā pušķī sasietai melna zīda kaklasaitei, kādas nav nevienam citam. Tagad tā glabājas muzejā.⁴¹ Kad dzejnieks pats runājis, disciplīnas problēmu nav bijis, jo visus saistījis viņa stāstījums un izteiksmīgā balss. Dažkārt viņš no galvas deklamējis priekšā dzejas. Ivana Krilova (*Ivan Krylov*, 1769–1844) fabulas vērsi attēlodams, māvis tik

³⁷ RTMM 38485.

³⁸ RTMM 366689.

³⁹ RTMM 39130, 71314.

⁴⁰ RTMM 290661.

⁴¹ RTMM 116972.

skaļi, ka klases logi džinkstējuši. Tomēr biežāk viņam negribējies daudz neko darīt, līcis skolēniem pašiem lasīt priekšā, kas bērniem ātri apnicis. Tādās reizēs Plūdons staigājis pa klasi, grauздams ledenes, ko izvilcis no bikšu aizmugurējās kabatas. Bieži skaities, necietis pretim runāšanu, kuru savā īpatnējā leksikā saucis par “mutēšanos”. Reiz kādam zēnam ierakstījis piezīmi: “Mutējas ar skolotāju.”⁴² Māte rakstīto pārpratusi un lūkojusi izdibināt, kurai skolotājai tad viņas līdz šim tik kautrīgais dēls to nodarījis.

Jaunākajās klasēs bērni panesuši skolotāja īpatnības, bet pēdējos gados radies protests. K. Karulis pēc konflikta ar Plūdoni izslēgts no skolas un meklējis taisnību Izglītības ministrijā. Plūdons saņēmis no ministrijas stingru aizrādījumu. Pēc gadiem sastopoties, K. Karulis bijis pārsteigts, ka dzejnieks sirsnīgi atņēmis sveicienu un spiedis viņam roku. Pēc pāris mēnešiem dzejnieks aizgājis mūžībā, tādēļ jo vairāk bijis prieks par izlīdzināšanos.

Muzejā ir samērā daudz V. Plūdoņa piezīmju, kas rāda, kā viņš gatavojies valodas un literatūras stundām.

Blakus neparastajai kaklasaitē krājumā ir arī citas piemiņas lietas, kas veidojušas dzejnieka neatkārtojamo stilu un dzīves vidi, – mazās, apaļās brillītes, tā laika jauninājums – tintes pildspalva un pat tāds kuriozs kā dzejnieka izrautais zobs ar zelta kronīti.⁴³

Pašaieliedzīgā Elfrīda Plūdone rūpējās ne tikai par sadzīvi, bet palīdzēja arī garīgajā darbā. Viņa ir pārrakstījusi daudzus dzejnieka sacerējumus. Rokraksti muzeja krājumā liecina par dzejoļu tapšanas procesu. To uzmetumi dzejnieka savdabīgajā rokrakstā parasti ir daudz laboti un grūti salasāmi. Sieva, vēlāk arī vecākie bērni tos ir glīti pārrakstījuši, un tad V. Plūdons pats vēlreiz izdarījis labojumus un papildinājumus. Tā tapuši arī dzejnieka Kopotie raksti (1939). Senākie dzejoļi ir rediģēti no ģimenes locekļu norakstiem. Muzeja krājumā tomēr nav Plūdoņa apjomīgā daiļrades mantojuma visu manuskriptu. 20. gs. 30. gadu patriotiskā dzeja, arī “vadonim” veltītā, padomju varas gados glabājās specfondā un varēja tikt

izsniegta tikai ar īpašu atļauju. Starp šiem darbiem ir arī pazīstamie teksti “Lai līgo lepna dziesma!” un “Tev mūžam dzīvot, Latvija!” autora rokrakstā.⁴⁴

20. gadsimta pirmās desmitgades ir ne tikai V. Plūdoņa paša daiļrades spilgtākā uzplaukuma laiks. Šajā laikā viņš sastāda arī dzejas hrestomātiju “Latvju rakstnieki” četros sējumos (1907–1912). Tā veidota pēc citiem principiem nekā iepriekšējo kultūras darbinieku, piemēram, Matīsa Kaudzītes (1848–1926), veiktie mūsu literatūras apkopojumi. Raiņa (1865–1929) kolekcijā glabājas V. Plūdoņa vēstule Aspazijai (1865–1943) un Rainim, kurā viņš dalās pārdomās par šī darba mērķiem: “Savā hrestomātijā esmu lūkojis .. sniegt nevis daudz isu, saraustītu izvilkumu no dažādiem rakstnieka darbiem, bet labāk divus, trīs no viņa sacerējumiem, pēc iespējas pilnīgākā veidā. [...] “Izvilkumi” no dažādiem rakstiem ir tas pats, kas gabaliņi no dažādām gleznām. Kādu jēdzienu gan mēs varam iegūt no šiem gleznu gabaliņiem par visu veselo gleznu?”⁴⁵ Arī R. Klaustiņš savā atmiņu rokrakstā minējis, ka visi paziņas toreiz apbrīnojuši Plūdoņa smalko izvēli hrestomātiju sastādīšanā un prasmi parādīt katru rakstnieku.⁴⁶

Muzeja krājumā ir dzejnieka visu mūžu turpinātās piezīmes par daiļrades jautājumiem. Tajās uzsvērta mākslinieciskā radīšana kā irracionāls un intuitīvs process: “Dzejnieks neraksta priekš tam, lai viņu saprastu, bet lai viņu sajustu.”⁴⁷ Dzejniekam tādēļ jāprot saglabāt “bērna acis”, t. i., tādu pasaules redzējumu, kas spēj uztvert esamību arvien no jauna kā brīnumu un mistēriju, piedzīvot katra tagadnes brīža neatkārtojamību: “Dzīvojiet tagadnē kā bērni! [...] Nokratiet, nokratiet pagātnei! Tās ir nejaukas važas, kas mums liedz tagadnē aizdegot pār visiem padebešiem...”⁴⁸

V. Plūdons izvērza sev uzdevumu aprakstīt dabu tā, kā to neviens vēl nav darījis pirms viņa, atklājot tās dziļāko eksistenciālo būtību: “Par maz, par maz mums dzejā atspoguļojas

⁴⁴ RTMM 38191, 38193.

⁴⁵ RTMM 29302a.

⁴⁶ RTMM 71314.

⁴⁷ RTMM 39487.

⁴⁸ Turpat.

⁴² RTMM 116972.

⁴³ RTMM 51574, 116974, 51567.

9. attēls. V. Zosta saržs “Dzejnieks Plūdons”. RTMM 513400

daba savā visumā, savā pilnībā, savās slēptajās, neizprotamajās rūnās. Mēs mēdzam redzēt tikai to, ko visi redz, dzirdēt to, ko visi dzird.”⁴⁹ “Es esmu dabas priecās un dzīves traģisma dziesminieks,” tā dzejnieks raksturo savas dzijas “kodolu”.⁵⁰ Dabas skaistuma pārdzīvojums V. Plūdoniem ir īpaši nozīmīgs gan kā māksliniekam, gan kā cilvēkam. Dzejnieka pasaules redzējums spilgti parādās ceļojuma piezīmēs. 1925. gadā, ārstējoties Minhenē, viņš apraksta braucieni Alpu kalnos ar mazu elektrisko vilcieniņu, kas dodas augšup pa stāvajās klintīs ierīkotām slīdēm: “Kā tās eglītes rindās, cita citai sekojot, dzenas augšup, ieņemot kalna virsotni. [...] Mēs atradāmies saules reģionos. Un tur priekšā, pa kreisi, ap kalna klinšu galvu vijas mākoņi. Tas kalns sēro, kamēr citi, saules apspīdēti, šķiet smaidām.”⁵¹ Dzejnieks nebaidās izteikt arī savas bailes no stāvā brauciena, bet,

nonācis kalna galotnē, atzīst: “Te cilvēks jūtas tiešām dievībai tuvāk.”⁵²

Dažās piezīmēs ieskanas reliģisku izjūtu mirkli. V. Plūdons pašironiski attēlo, kā parasti svinējis Lieldienas: “Ēšana un dzeršana. Pliekanu anekdošu stāstīšana. Tukši joki.”⁵³ Arī rokrakstā attēlotās Lieldienas būtu pagājušas tāpat, bet dzejnieks saslīmis. Tad atmiņā atausuši bērniības Lieldienu svētki, un tas devis garīgu apskaidrotību: “Un sirds ir tik viegla, tik gaiša, tik laimes pilna.”⁵⁴ Viņš jūtas atradis pats sevi.

Saglabājies vāka zīmējums V. Plūdoņa dzijas un prozas krājumam “Ko Palestīnas palmas šalc” (1937).⁵⁵ Grāmata atklāj dzejnieka garīgos meklējumus un vēlmi atgriezties pie kristietības, no kuras viņš, līdzīgi daudziem savas paaudzes inteligentiem, ir atsvešinājies pēc 1905. gada revolūcijas.

⁴⁹ RTMM 39487.

⁵⁰ Turpat.

⁵¹ RTMM 38674.

⁵² RTMM 38674.

⁵³ RTMM 39705.

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ RTMM 38207.

V. Plūdons bijis lepns uz saviem valsts apbalvojumiem – Triju Zvaigžņu ordeni⁵⁶ un it sevišķi 1938. gadā piešķirto Tēvzemes balvu, kas mūža nogalē pat pārāk paaugstinājusi dzejnieka pašapziņu. Par to paironizējis Valērijs Zosts (1901–1960), šaržā tēlodams dzejnieku kā antikā laikmeta poētu sacensību uzvarētāju.⁵⁷

Nobeigums

No plašā V. Plūdoņa kolekcijas materiālu klāsta rakstā aplūkoti tie, kas atklāj, iespējams, mazāk zināmus dzejnieka darbības un

personības aspektus. Tie atspoguļo pretrunīgu, ne vienmēr viegli pieejamu personību, taču ar dedzīgu un patiesu vēlmi kalpot mākslai. Paša dzejnieka piezīmes atklāj viņa personības tapšanu, pārdzīvojumus, izpratni par radošo procesu un mērķus, kādus viņš sev izvirzījis. Laikabiedru redzējums paver skatu uz V. Plūdoni saskarsmē ar citiem cilvēkiem. Liecības par viņa personības īpatnībām palīdz novērtēt arī daiļradei raksturīgās iezīmes. Piemēram, V. Plūdoņa “dzejas soli”, domājams, ietekmējuši viņa formas meistarību: īpaši izkopto ritmiku, skanisko plūdumu, asonanšu un aliterāciju saspēles, ar kurām viņš iegājis latviešu rakstniecības klasikā. V. Plūdoņa kolekcija muzejā noteikti piedāvā arī daudz citu pētniecības iespēju.

⁵⁶ RTMM 51571.

⁵⁷ RTMM 513400.

VĒRES

Līvzemnieks, V. (1984) Karina Degtjara. *Literatūra un Māksla* (08.03.1984.), Nr. 10.

Rakstniecības, teātra un mūzikas kolekciju krātuve: RTMM 290661 V.Plūd. R 48/5 (Rokraksts. Konstantīns Karulis. “Skolotājs Plūdons”. 1974).

RTMM 29302a Rai K 151/17 (Korespondence. V. Plūdons – Rainim un Aspazijai. 1912. gada 14. maijs).

RTMM 366689 V.Plūd. F 2/7 (Fotoattēls. V. Plūdons latviešu rakstnieku vidū, pieminot 1905. gada notikumus. [Ap 1932. gadu]).

RTMM 38171 V.Plūd. R 48/3 (Rokraksts. Roberts Klaustiņš. “Plūdoņa dzīves meti. Atmiņu refleksijas”. 1940. gada 20. janvāris).

RTMM 38191 V.Plūd. R 34/2 (Rokraksts. V. Plūdons. “Lai ligo lepna dziesma!” [20. gs. 30. gadu 1. puse]).

RTMM 38193 V.Plūd. R 35/3 (Rokraksts. V. Plūdons. “Tev mūžam dzīvot, Latvija!” [20. gs. 30. gadu 1. puse]).

RTMM 38207 V.Plūd. Md 2/31 (Mākslas darbs. Vāka zīmējums V. Plūdoņa dzejas un prozas krājumam “Ko Palestīnas palmas šalc”. Grafika. Autors nezināms. 1937).

RTMM 38273 V.Plūd. F 3/10 (Fotoattēls. Anduļa liepa pie Lejeniekiem. [20. gs. 20.–30. gadi]).

RTMM 38291 V.Plūd. F 2/3 (Fotoattēls. V. Plūdons ar ģimeni mežmalā pie Lejeniekiem. [20. gs. 30. gadu beigās]).

RTMM 38292 V.Plūd. F 2/3 (Fotoattēls. V. Plūdons ar ģimeni un viesiem “Lejeniekos”. [Ap 1934]).

RTMM 38485 V.Plūd. D 1/21 (Dokuments. V. Plūdoņa Latviešu mākslinieku kluba biedra karte. 1926).

RTMM 38674 V.Plūd. R 10/2 (Rokraksts. V. Plūdoņa ceļojuma piezīmju bloks. 1925. gada augusts).

RTMM 38683 V.Plūd. R 9/11 (Rokraksts. V. Plūdons. Dzeju krājuma *Via Dolorosa* uzmetumi, piezīmes par kara darbību. [1915–1917]).

RTMM 38853 V.Plūd. R 10/9 (Rokraksts. V. Plūdoņa piezīmju kalendārs. 1924).

RTMM 38873 V.Plūd. D 4/65 (Dokuments. Kvīts V. Plūdonim par baznīcas nodokļa nomaksu Bauskas draudzē. 1924. gada 16. augusts).

RTMM 38890 V.Plūd. R 10/12 (Rokraksts. V. Plūdons. “Ināriņas čalojumi un jautājumi”. [20. gs. 20. gadu sāk.]).

RTMM 38920 V.Plūd. R 11/15 (Rokraksts. V. Plūdons. “Bērības zemē”. [20. gs. 20.–30. gadi.]).

RTMM 38930 V.Plūd. R 11/24 (Rokraksts. V. Plūdons. “Jūs, bērnu dienas!”. [20. gs. 20.–30. gadi]).

RTMM 38932 V.Plūd. R 11/19 (Rokraksts. V. Plūdons. “Iz paša dzīves”. [20. gs. 20.–30. gadi]).

- RTMM 38947 V.Plūd. R 11/21 (Rokraksts. V. Plūdoņa piezīmes "... tad jūs nākat pie manis, mīļās, baltās bērniņas atmiņas". [Ap 1920]).
- RTMM 38988 V.Plūd. D 1/3 (Dokuments. V. Lejenieka dzimšanas apliecības (1874) izraksts. 1910).
- RTMM 39005 V.Plūd. R 15/5 (Rokraksts. V. Plūdons. "Tas bija toreiz...". [1898–1910]).
- RTMM 39012 V.Plūd. R 11/29 (Rokraksts. V. Plūdons. "Vaidas un Ināriņas tērzējumi". [20. gs. 17. gads – 20. gadu sāk.]).
- RTMM 39014 V.Plūd. R 11/2 (Rokraksts. V. Plūdons. "Kaut kas par maniem vecākiem". [20. gs. 20.–30. gadi]).
- RTMM 39130 V.Plūd. R 32/11 (Rokraksts. V. Plūdons. "Runa, aizejot pensijā". [1934]).
- RTMM 39192 V.Plūd. R 21/4-1 (Rokraksts. V. Plūdons. "Paša piezīmes". 1897).
- RTMM 39289 V.Plūd. R 4/11 (Rokraksts. V. Plūdons. "Fantāzija par puķēm". Poēma prozā. 1911).
- RTMM 39487 V.Plūd. R 20/2 (Rokraksts. V. Plūdons. "Dzejas kodols un būtība". [1900–1920]).
- RTMM 39529 V.Plūd. D 1/1 (Dokuments. V. Lejenieka Baltijas Skolotāju semināra beigšanas apliecība. 1895).
- RTMM 39599 V.Plūd. D 1/41 (Dokuments. V. Plūdoņa testamenta noraksts. 1921).
- RTMM 39630 V.Plūd. D 1/2 (Dokuments. Notāra apstiprināts apliecinājums par V. Lejenieka alimentu maksātnespēju. 1904).
- RTMM 39640–39701 V.Plūd. D 9 (Dokumenti. Tiesvedība kopganību sadalīšanas un kapsētas lietā. 20. gs. 20.–30. gadi).
- RTMM 39705 V.Plūd. R 14/1 (Rokraksts. V. Plūdons. "Kā es atradu pats sevi". [20. gs. 20. gadi]).
- RTMM 39748 V.Plūd. F 3/2 (Fotoattēls. Lejenieki no pagalma puses. [1920–1930]).
- RTMM 513400 V.Zost. Md 3/4 (Mākslas darbs. Valērijs Zosts. "Dzejnieks Plūdons". Saržs. [20. gs. 30. gadu 2. puse]).
- RTMM 51567 V.Plūd. Pl 1/16 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa zobs ar zelta kronīti. [1900–1930]).
- RTMM 51571 V.Plūd. Pl 1/6 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa Triju zvaigžņu ordenis. 1934).
- RTMM 51574 V.Plūd. Pl 1/4 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa brilles. [1910–1930]).
- RTMM 51576 V.Plūd. Pl 1/2 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa toņdakša [kamerdakša]. [19. gs. 90. gadi])
- RTMM 71392 V.Plūd. F 3/16 (Fotoattēls. "Zaķišu pirtiņa" pie Lejeniekiem. 1957).
- RTMM 71314 V.Plūd. R 48/2 (Rokraksts. Roberts Klaustiņš. "Vilis Plūdons. Vērojumi, atmiņas, salīdzinājumi: Pl. kā sadzīves un rakstu tips". [20. gs. 40.–50. gadi]).
- RTMM 89948 V.Plūd. F 1/6 3 (Fotoattēls. V. Plūdons "Lejenieku" dārzā. 1920).
- RTMM 116972 V.Plūd. Pl 1/13 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa zīda kaklasaite. [20. gs. 10.–30. gadi]).
- RTMM 116974 V.Plūd. Pl 1/15 (Piemiņas lieta. V. Plūdoņa tintes pildspalva. 1904).

Redakcijā saņemts 14.06.2024., apstiprināts 30.08.2024.

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0* (CC BY-NC 4.0) starptautisko licenci (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).